

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 339

Gospodarka przestrzenna

Dylematy i wyzwania współczesności

Redaktorzy naukowci

Jacek Potocki

Jerzy Ładysz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny i korektor: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-429-5

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Karina Bedrunka, Krzysztof Malik: <i>Sustainable development</i> jako współczesna koncepcja i strategia rozwoju regionalnego	11
Eleonora Gonda-Soroczyńska, Anna Malwina Soroczyńska: Możliwości i bariery w przekształceniach funkcjonalno-przestrzennych wsi Piotrówek – studium przypadku.....	23
Marian Kachniarz: Kooperatywność samorządów lokalnych	36
Leszek Kaźmierczak-Piwko: Polityka wsparcia zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw na przykładzie regionu lubuskiego w latach 2005-2011....	49
Ewa Kraska, Beata Rogowska: Rola i znaczenie koncepcji Alfreda Marshalla dla wyjaśniania współczesnych mechanizmów rozwoju regionalnego.....	61
Jerzy Ładysz: Spójność terytorialna Unii Europejskiej a transgraniczny rozwój zintegrowany.....	76
Andrzej Łuczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Problemy społeczno-ekonomicznej przestrzeni peryferyjnej w warunkach procesów metropolizacji ...	89
Edyta Łyżwa, Anna Kanabrocka: Współczesne wyzwania branży targowo-kongresowej.....	100
Urszula Markowska-Przybyła: Kapitał społeczny a wzrost i rozwój gospodarczy – wybrane aspekty teoretyczne	109
Krzysztof R. Mazurski: Wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych dla aktywizacji gospodarczej – na przykładzie angielskiego geoparku AMHG	121
Karol Mroziak, Czesław Przybyła, Piotr Szczepański, Michał Napierała, Piotr Idczak: Zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego.....	130
Zbigniew Piepiora: Finansowanie przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych w województwie lubuskim.....	141
Zbigniew Andrzej Pleśniarski: Produkty turystyczne subregionów: Karkonosze i Góry Izerskie oraz Ziemia Kłodzka.....	154
Dorota Rynio: Realne aspekty spójności UE w latach 2014-2020 na przykładzie Dolnego Śląska	166
Dorota Sikora-Fernandez: <i>Smart city</i> jako nowa koncepcja funkcjonowania i rozwoju miast w Polsce	175
Teodor Skotarczak, Maciej J. Nowak, Małgorzata Blaszcze: Instrumenty realizacji polityki przestrzennej w dużym mieście – przykład Szczecina..	182
Leszek Stanek: Wrocławskie metro i kształtowanie struktury metropolitalnej	192

Katarzyna Stasica, Jan Kazak, Szymon Szewrański: Indicator-based environmental impact assessment of suburbanisation process in Siechnice commune.....	202
Wojciech Struzik: Wpływ specjalnych stref ekonomicznych na spadek bezrobocia w wybranych województwach, powiatach i miastach.....	212
Piotr Szczepański, Karol Mrozik, Beata Raszka: Wskaźnik powierzchni biologicznie czynnej jako narzędzie równoważenia struktury przestrzennej gminy miejskiej Luboń.....	220
Paweł Szumigala: Współczynniki urbanistyczne a gospodarka przestrzenna na obszarach podmiejskich na przykładzie miasta Luboń.....	229
Adam Zydróż, Piotr Szczepański: Ocena procesu suburbanizacji na przykładzie wybranych gmin powiatu poznańskiego w latach 1999-2009.....	237

Summaries

Karina Bedrunka, Krzysztof Malik: Sustainable development as a contemporary concept and strategy of regional development.....	22
Eleonora Gonda-Soroczyńska, Anna Malwina Soroczyńska: Possibilities and barriers in the functional-spatial transformations of Piotrówek village – case study.....	34
Marian Kachniarz: Cooperativeness of local governments.....	48
Leszek Kaźmierczak-Piwko: The policy supporting sustainable development of companies on the example of Lubuskie region 2005-2011.....	60
Ewa Kraska, Beata Rogowska: The role and significance of Alfred Marshall's theories in the explanation of the modern mechanisms of regional development.....	75
Jerzy Ładysz: Territorial cohesion of the European Union and cross-border integrated development.....	88
Andrzej Łuczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Problems of socio-economic space under the process of metropolization.....	99
Edyta Łyżwa, Anna Kanabrocka: Contemporary challenges of trade and congress industry.....	108
Urszula Markowska-Przybyła: Social capital versus economic growth – selected theoretical aspects.....	120
Krzysztof R. Mazurski: The utilization of local natural resources for economic activation – on the example of the English geopark AMHG.....	129
Karol Mrozik, Czesław Przybyła, Piotr Szczepański, Michał Napierała, Piotr Idczak: Integrated water resources management as a factor of socio-economic development.....	140
Zbigniew Piepiora: Financing the counteraction of the natural disasters' effects in Lubuskie Voivodeship.....	153

Zbigniew Andrzej Pleśniarski: Touristic products of subregions: Karkonosze and Jizera Mountains and Kłodzko region	165
Dorota Rynio: Real aspects of the European Union cohesion in 2014-2020 – the case of Lower Silesia	174
Dorota Sikora-Fernandez: Smart city as a new concept of city development in Poland	181
Teodor Skotarczak, Maciej J. Nowak, Małgorzata Blaszkę: Spatial policy instruments in a large city on the example of Szczecin	191
Leszek Stanek: Wrocław underground and the development of metropolitan structure	201
Katarzyna Stasica, Jan Kazak, Szymon Szewrański: Wskaźnikowa ocena skutków środowiskowych procesu suburbanizacji w gminie Siechnice	211
Wojciech Struzik: Influence of special economic zones on the decrease of unemployment rate in selected voivodeships, regions and cities	219
Piotr Szczepański, Karol Mroziak, Beata Raszka: Biologically active areas ratio as an instrument used for balancing spatial structure of the municipality of Luboń	228
Paweł Szumigala: Urban indexes and spatial management in suburban areas – case study of Luboń	236
Adam Zydrón, Piotr Szczepański: Evaluation of suburbanisation process in selected communes of Poznań district in the years 1999-2009	244

Andrzej Łuczyszyn

Wyższa Szkoła Zarządzania i Finansów we Wrocławiu

Agnieszka Chołodecka

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

PROBLEMY SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ PRZESTRZENI PERYFERYJNEJ W WARUNKACH PROCESÓW METROPOLIZACJI

Streszczenie: Współczesna peryferyjność jest konsekwencją bardzo dynamicznych zmian zachodzących w gospodarce światowej. W nowych realiach społeczno-gospodarczych proces jej powstawania nabiera coraz większego tempa, głównie z punktu widzenia nienadążania za globalizacją. W tych warunkach inna rola przypada dużym miastom (metropolie, ośrodki metropolitalne, aglomeracje, konurbacje), a inna małym niejednokrotnie oddalonym od centrum (rdzenia), ze słabo rozwiniętymi funkcjami gospodarczymi. Procesy metropolizacji, choć w pewnym sensie mocno zaawansowane, nie docierają do takich specyficznych przestrzeni społeczno-ekonomicznych, które bardzo często nie z własnej winy zaniżają dynamikę wzrostu gospodarczego większej przestrzeni (regionu), w którą zostały wkomponowane. Takie cechy, jak m.in. odmienny sens wielkości, żywiołowa zdolność do tworzenia skupisk, równość uczestników, reintermediacja sprzyjająca budowaniu gospodarki opartej na wiedzy, stają się siłą napędową rozwoju integracji regionalnej, mającej źródło w procesach pogłębiania współzależności gospodarczych i politycznej państw członkowskich Unii Europejskiej. Nie wydaje się jednak, że kształtowanie tych procesów jest dla wszystkich możliwe w przekrojach regionalnych i lokalnych. Występująca polaryzacja przestrzeni społeczno-ekonomicznej w regionach jest tego potwierdzeniem.

Słowa kluczowe: przestrzeń społeczno-gospodarcza, peryferyjność, metropolizacja przestrzeni.

DOI: 10.15611/pn.2014.339.07

1. Wstęp

Problematyka gospodarowania przestrzenią należy do kluczowych obszarów współczesnej gospodarki, a sama przestrzeń staje się dobrem rzadkim. W sposób znaczący implikuje to konsekwencje nie tylko dla gospodarki światowej, ale także dla gospodarek poszczególnych krajów, regionów i mikroregionów. Przestrzeń jawi się jako

dobro szczególnie pożądane, a popyt na nią w procesach globalizacji, zaczyna być szczególnie widoczny w dużych ośrodkach metropolitalnych (aglomeracjach, konurbacjach, dużych miastach). Przedkłada się to bezpośrednio na poziom życia mieszkańców, w szczególności w sektorze lokalnym (gminach, powiatach), jak również na marginalizowanie niektórych ośrodków (miejskich, wiejskich), w tym także na deprecjację majątku publicznego tych ośrodków. Bardzo często można spotkać opinie o braku aktywności w tym zakresie lokalnych władz, co nie jest do końca obiektywne, gdyż kumulowanie się czynników egzogenicznych z progresją w tym przypadku równoległe powstających barier endogenicznych (finansowe, organizacyjne) powoduje swego rodzaju domkniętość lokalnych gospodarek i zanikanie funkcji wzrostowych.

Zatem inne relacje i współzależności społeczno-gospodarcze występują w lokalnej przestrzeni peryferyjnej (w małych miastach, wsiach), a inne w dużych ośrodkach aglomeracyjnych. Relacje te już na „starcie” pokazują siłę funkcji gospodarczych tych ośrodków, a przede wszystkim ich zdolność do generowania możliwości rozwojowych. Trzeba wskazać, że w dobie gospodarki rynkowej zaczyna dominować spolaryzowany model rozwoju przestrzeni społeczno-ekonomicznych, a co za tym idzie: istnieje pilna potrzeba bardzo obiektywnej oceny tych procesów.

Celem opracowania jest identyfikacja wybranych praktycznych problemów sektora lokalnego funkcjonującego na peryferiach w kontekście zachodzących procesów metropolizacyjnych, będących elementem globalizacji i liberalizacji. Zakres opracowania obejmuje zagadnienia peryferyjności, metropolizacji przestrzeni społeczno-ekonomicznej oraz zagrożeń z tym związanych.

2. Peryferyjność w gospodarce regionu

Peryferyjność ma wielorakie znaczenie. Zazwyczaj kojarzy się z oddalonym obszarem, w którym procesy rozwojowe zachodzą ze znacznym opóźnieniem lub występuje stagnacja inicjatyw gospodarczych i społecznych. Dlatego też w literaturze można spotkać różne rozumienie peryferyjności. Zazwyczaj ta cecha przypisywana jest do kategorii regionu, choć nie musi jednak tak być. Region peryferyjny jest postrzegany jako obszar oddalony geograficznie, zacofany ekonomicznie, zapóźniony kulturowo i zależny od polityki zewnętrznej. Mówiąc ściślej, obszar peryferyjny na ogół rozumiany jest przez czynnik lokalizacji w relacji do centrum (rdzenia), lecz nie zawsze należy w takim kontekście go formułować, dany obszar bowiem może być postrzegany jednakowo jako centralny i peryferyjny. Ponadto wiele regionów może przejawiać cechy peryferyjności w określonej sferze, a równocześnie stanowić centrum w innej dziedzinie. Szczególnie istotne w określeniu stopnia peryferyjności danego regionu jest zidentyfikowanie dystansu dzielącego go od pozostałych. Zazwyczaj należy wziąć pod uwagę dystans geograficzny, jak i organizacyjno-instytucjonalny. Rodzaje dystansów uwidaczniają dość specyficzne relacje, wynikające nie tylko z uwarunkowań historycznych danego regionu (mikroregionu), ale także z ak-

tualnych nowych czynników determinujących kondycję gospodarek w takich przekrojach lokalnych, jak globalizacja, wiedza, innowacje. Nowe czynniki alokują się w dużych ośrodkach nasyconych kapitałem w jego różnej postaci, głównie finansowej. Następuje zjawisko „ciągnięcia” wzrostu gospodarczego w ślad za kapitałem finansowym. Z tego tytułu alokacja działalności gospodarczych, a tym samym miejsc pracy jest znacznie zróżnicowana. Pojawiają się ośrodki, które korzystają z przywilejów globalizacji, jak również takie, które na niej tracą. Powszechne staje się zjawisko nazywane metropolizacją przestrzeni.

Obszar peryferyjny to nie tylko ten oddalony najbardziej od centrum i charakteryzujący się niskim poziomem urbanizacji oraz małym zaludnieniem, ale jest to także obszar zacofany, zapóźniony pod względem gospodarczym (peryferyjność ekonomiczna) i cywilizacyjnym (peryferyjność społeczna). Do podstawowych cech takiego miejsca zaliczane są m.in.: utrudniona dostępność, niski poziom kapitału ludzkiego (np. niski poziom skolaryzacji), znikoma przedsiębiorczość, zjawisko migracji do obszarów wyżej rozwiniętych, dominacja zatrudnienia w sektorach surowcowych (rolnictwo, leśnictwo), oparcie produkcji na taniej sile roboczej, która jest podstawą konkurencji z innymi obszarami. Równocześnie obszar ten jest w znacznym stopniu uzależniony ekonomicznie od centrum. Należy dodać, że taka przestrzeń nie dysponuje zasobami endogenicznymi o charakterze specyficznym, dzięki którym mogłaby się rozwijać, a jeżeli je posiada, nie jest w stanie ich racjonalnie eksploatować i uczynić swoją szansą. Dlatego procesy zachodzące na tym obszarze są wynikiem interwencji zewnętrznej (polityka regionalna, polityka społeczna, polityka spójności UE). Sytuacja taka w zasadzie obrazuje obszar peryferyjny jako negatywny, choć nie zawsze musi tak być. Niektórzy autorzy wskazują, że właśnie peryferie stanowią szansę dla aglomeracji¹.

Najważniejszym problemem terminologicznym w geografii przestrzennych ośrodków peryferyjnych jest definicja obszaru peryferyjnego. Próby tej definicji są bardzo trudne. Podobnie jednak jak w definicji obszaru metropolitalnego zasadne jest uwypuklenie dominującej roli miasta – rdzenia. Nie można pominąć przestrzennego kompleksu struktur i procesów takiego ośrodka, łącznie z wsią, która także przestaje być obszarem jednofunkcyjnym, bo nie jest już wsią klasycznie rolniczą. Stąd na takie ośrodki należałoby patrzeć z punktu widzenia całej struktury przestrzennej i procesów zachodzących pomiędzy jej elementami.

Najczęściej uznanie danego obszaru za wiejski lub miejski zależy od liczby zamieszkującej go ludności bądź gęstości zaludnienia. Wskaźniki takie są jednak bardzo zróżnicowane w zależności od kraju: „W Stanach Zjednoczonych podczas prac nad spisem powszechnym w 1974 roku przyjęto, że wiejskimi są wszystkie te obszary, które pozostaną po wyłączeniu miejscowości liczących 8 tys. mieszkańców.

¹ Szerzej: A. Łuczyszyn, *Peryferie szansą dla aglomeracji*, [w:] *Ekonomiczne i organizacyjne instrumenty wspierania rozwoju lokalnego i regionalnego*, red. B. Filipiak, Zeszyty Naukowe nr 471, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007, s. 39-46.

Z kolei spis powszechny, z 1980 r., zakładał istnienie obszarów zurbanizowanych, i osad położonych poza terenami zurbanizowanymi, liczących 2,5 tys. mieszkańców oraz pozostałych terenów, które zamieszkuje ludność wiejska². Jeszcze inaczej definiuje obszar wiejski amerykańska Farmers Home Administration: są nimi jednostki administracyjne liczące 20 tys. mieszkańców na obszarach metropolitalnych. Dla Rural Highway Public Administration wiejskimi są zaś jednostki terytorialne liczące mniej niż 5 tys. mieszkańców.

Najprościej można stwierdzić, że obszarem wiejskim jest to wszystko, co znajduje się na wybranym terytorium poza granicami administracyjnymi miast. Zatem w warunkach polskich można przyjąć, że mały przestrzenny ośrodek peryferyjny to miasto – rdzeń wraz z odpowiednią liczbą ludności, strukturą przestrzenną obszarów go otaczających i procesów zachodzących pomiędzy jej elementami. Wydaje się, że powyższa definicja peryferyjnego ośrodka przestrzennego to pogranicze definicji miasta i funkcjonującej w świecie definicji małego obszaru. Mówi się, że małe obszary występują wówczas, gdy bieżąca statystyka nie zapewnia informacji w podstawowych przekrojach terytorialnych kraju, a wyniki badań reprezentacyjnych są mało wiarygodne i nie mogą być prezentowane w pożądanym przekrojach³. Należy zaznaczyć, że dotyczy to gromad, gmin, osiedli, miast i powiatów.

W tych warunkach można podjąć kolejną próbę zdefiniowania małego przestrzennego ośrodka peryferyjnego, określając go jako wkomponowany w pewien układ przestrzeni zespół zabudowań z możliwymi cechami użytkowania rolniczego, którego byt zależy od potencjału ekonomicznego. Ośrodki peryferyjne to miasta koncentracji działalności ekonomicznych w swojej małej przestrzeni. Na tej podstawie można wyszczególnić obszary będące pod presją miast – metropolii, które zmieniają swoje funkcje, jak również obszary odległe od miast o klasycznych cechach peryferyjnych, w których siła przenikania funkcji egzogenicznych jest znikoma, funkcje endogeniczne zaś stanowią jedyną integralną przesłankę dla rozwoju lokalnego.

Chcąc zatem na podstawie przytoczonych interpretacji podjąć próbę zdefiniowania lokalnej gospodarczej przestrzeni, można powiedzieć, że będzie to wszelka działalność gospodarcza zlokalizowana w granicach fizyczno-społeczno-ekonomicznej (lokalnej) przestrzeni, unormowana przepisami prawa i nacechowana transferami, prowadzącymi do upowszechniania się nowych wartości w tej przestrzeni.

Aktualnie pojawiają się coraz większe dysproporcje pomiędzy układami regionalnymi i mikroregionalnymi. W okresie gospodarki planowanej centralnie związki pomiędzy dużym miastem a otaczającym go regionem były silniejsze i przejawiały się w dostarczaniu zasobów, które w głównej mierze stanowiły proste (niskiej jakości) surowce i ludzie z niskim stopniem wykształcenia. Dodatkowo duże miasta

² Tamże, s. 41-42.

³ E. Sobczak, *Statystyka małych obszarów – aspekt metodologiczny*, [w:] *Zarządzanie i marketing – aspekty regionalne*, red. M. Obrębalski, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1998, s. 95.

(aglomeracje) nadawały tempo i kierunek wzrostu gospodarczego danego regionu, opierając się na zasobach przemysłowych. Obecnie w ramach nowego paradygmatu rozwoju pojawia się nowy problem dotyczący zależności pomiędzy metropolią składającą się z ośrodka i obszaru metropolitalnego, regionem metropolitalnym złożonym z pozostałych pozametropolitalnych gmin województw otaczających miasta, a ośrodkami peryferyjnymi w postaci małego miasta rdzenia i niewielkiej liczby mieszkańców (do 10 tys.).

W całej rozciągłości stwierdzić należy, że następuje ciągły wzrost dysproporcji pomiędzy metropolią (obszarami metropolitalnymi) a pozostałymi ośrodkami pozametropolitalnymi. Zdolność do endogenizowania warunków dla rozwoju społeczno-gospodarczego jest niewystarczająca, głównie w ośrodkach małych oddalonych od centrum metropolii. Sytuacja taka pokazuje, że konieczne jest właściwe pokazywanie i identyfikowanie problemów aglomeracji miejskich, głównie w polityce ekonomicznej, z punktu widzenia mechanizmów i sił polaryzujących procesy rozwoju danej przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Zdaniem L.H. Klaasena⁴, rezultatem działania mechanizmów rynkowych jest powstawanie i narastanie w obrębie krajów dużych nierówności regionalnych, tzw. pustyni regionalnych. W tych warunkach wymagana jest interwencja władz publicznych (rząd, samorząd) jako oczywista konsekwencja realizowania polityki rozwoju, wzmacniającej głównie stronę popytową, pod kątem równoważenia procesów rozwoju w przestrzeni.

3. Metropolizacja przestrzeni a dylematy ośrodków peryferyjnych

We współczesnych realiach kształtowanie przestrzeni społeczno-ekonomicznej jest kombinacją wielu zmiennych, wśród których na pierwsze miejsce wysuwa się kapitał ludzki, społeczny i kreatywny, gdzie ten ostatni jako pochodna kapitału ludzkiego zaczyna odgrywać specyficzną rolę, w dużej mierze nacechowaną postawami innowacyjnymi. Można zatem stwierdzić, że tylko te przestrzenie, które potrafią zapewnić wysoką jakość życia, odniosą sukcesy. Przejawem tego jest wyraźna dominacja dużych, nowoczesnych miast w przestrzeni globalnej. Dominacja ta jest efektem tendencji do skupiania się działalności gospodarczej w miejscach dobrze rozwiniętych w sensie zarówno gospodarczym, jak i naukowym. Dlatego też istotne znaczenie w kształtowaniu procesów społeczno-gospodarczych, szczególnie w ostatnich latach, przypisuje się zjawisku metropolizacji, które stanowi jeden z podstawowych elementów globalizacji. „Jednocześnie współczesna gospodarka, której podstawową cechą staje się oparcie na wiedzy oraz tworzenie przestrzennych sieci gospodarczych, wywołuje znaczne, ale naturalne kumulowanie się wybranych wszelkich działań i zjawisk ekonomiczno-społecznych. Związane jest to z bezprecedensową koncentracją w dużych miastach – metropoliach najnowszych działalności i instytu-

---

⁴ L.H. Klaasen, *Bieguny wzrostu w teorii i w polityce ekonomicznej*, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa 1971, s. 76.

cji naukowo-gospodarczych”⁵. Metropolizacja polega na wykształcaniu się nowej struktury przestrzennej, która nie tylko kumuluje światowy potencjał, ale także zmienia dotychczasowe relacje między centrum a otoczeniem, czego ostatecznym efektem jest rozwój przestrzeni zurbanizowanej. Zdaniem T. Markowskiego, „metropolizacja jest pojęciem funkcjonalnym, a nie morfologicznym, i oznacza konieczność spełnienia określonych kryteriów funkcjonalnych”⁶.

Metropolizacja przestrzeni jest niewątpliwie zjawiskiem zachodzącym w czasie. Podkreślić należy, że we współczesnych realiach jest to proces bardzo dynamiczny. Jednak tak samo jak kształtuje się dynamika rozwoju dużych ośrodków miejskich, równolegle następuje regres ośrodków peryferyjnych, które poprzez brak wielu zmiennych (kapitał ludzki, społeczny, kreatywny, innowacje, przedsiębiorczość) usiłują utrzymać w głównej mierze w dobrej kondycji, zwłaszcza finansowej, lokalne budżety, a tym samym kształtować poziom rozwoju lokalnych gospodarek. W takich warunkach następują zmiany w otoczeniu, w jakim ten proces zachodzi, produktem finalnym tego zjawiska jest bowiem metropolia (wraz z obszarem metropolitalnym), która dokonuje zmian relacji przychodowo-kosztowych w poszczególnych ośrodkach w regionie i popytowo-podażowych na poszczególnych rynkach.

Aktualnie ośrodki peryferyjne stają przed bardzo poważnymi problemami finansowymi. W sytuacji permanentnych braku środków nawet na zadania bieżące dynamizowanie ich działań, np. poprzez pozytywną aktywność w zakresie ubiegania się chociażby o środki z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, nie powinno być celem samym w sobie. Przejawia się to m.in. w tym, że rzadko mówi się, iż proces ten wiąże się z ryzykiem podejmowanym przez władze lokalne, które jest związane przede wszystkim z wydatkiem określonej sumy, np. na przygotowanie studiów i dokumentacji. Opracowania takie w przyjętej przez Unię metodologii wymagają rozbudowanej analizy, szczególnie pod kątem opłacalności inwestycyjnej⁷. O ile sam proces przygotowania danej jednostki samorządu terytorialnego w praktyce jest i musi być akceptowalny, o tyle pozyskiwanie środków na tzw. wkłady własne odbywa się w sposób zróżnicowany. W przypadku jednostek peryferyjnych bardzo często są to kredyty bankowe, a to z kolei indukuje konieczność zadłużania się. Powyższa sytuacja odnosi się zazwyczaj zarówno do infrastruktury technicznej, jak i społecznej. W tych warunkach metropolie mają całkowicie odmienne możliwości przede wszystkim finansowe i ryzyko podejmowania takich działań w ich przypadku jest mniejsze. Oznacza to, że metropolizacja przestrzeni odbywa się także dzięki syste-

⁵ S. Korenik, *Metropolie we współczesnej gospodarce z uwzględnieniem realiów polskich*, [w:] *Konkurencyjność i potencjał rozwoju polskich metropolii. Szanse i bariery*, red. S. Korenik, K. Szolek, Biuletyn KPZK PAN, z. 214, Warszawa 2004, s. 22.

⁶ Szerzej: T. Markowski, T. Marszał, *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, KPZK PAN, Warszawa 2006.

⁷ Nierzadko kwota niezbędna do przygotowania dokumentacji inwestycyjnej przekracza kilkadziesiąt tysięcy złotych, co dla niewielkiej gminy jest znacznym wydatkiem, niestety niegwarantującym otrzymania wsparcia.

nowi rynkowemu, a lokalizacja działalności gospodarczych, które mają m.in. niwelować skutki powstałego bezrobocia, dotyczy głównie działań podejmowanych przez podmioty sektora prywatnego. Oczywiście, sektor ten nie podejmuje ryzyka w sytuacji, gdy jego działalność nie gwarantuje zysków. Z tego też powodu nie alokuje on swoich środków w małych ośrodkach, gdzie bardzo często występują poważne problemy dotyczące chociażby służby zdrowia, oświaty czy gospodarki komunalnej. Ośrodki te zmuszone są do komercjalizowania coraz większej ilości działalności publicznej, traktując to jako jedynie słuszne rozwiązanie. Tym samym słabnie nadzór nad wydatkowaniem środków publicznych. Nadzwyczaj często są one wykorzystywane wbrew idei dobra wspólnego, a kwestia ewentualnej odpowiedzialności nie jest w tych warunkach brana pod uwagę przez władze lokalne. W zasadzie konsekwencje takiej działalności ponosi lokalna społeczność, która nie ma żadnej gwarancji realizacji jej bieżących potrzeb, w szczególności potrzeb następnymi pokoleniami. Trzeba podkreślić, że mechanizm rynkowy nie gwarantuje tego przyszłym pokoleniom.

Aktualnie problemy peryferyjności stają się wyzwaniem dla roli i znaczenia w przestrzeniach społeczno-ekonomicznych samorządu terytorialnego jako publicznego podmiotu gospodarczego. Szczególnie w ostatnim okresie widać, że samorządy często nie znajdują rozwiązań mogących wprowadzić je na ścieżkę rozwoju zrównoważonego. Przejawia się to zazwyczaj w zakresie kształtowania odpowiedniej polityki finansowej, podatkowej czy zachęt finansowych. Jest to spowodowane głównie koniecznością oszczędzania. Słabe wsparcie samorządów potwierdzają m.in. badania wśród samorządowców⁸. Oczywiście, w warunkach słabnącego popytu występują duże oczekiwania ze strony podmiotów sektora prywatnego, głównie wśród handlowców. W praktyce zazwyczaj gminne władze samorządowe nie podnoszą podatków i opłat, gdyż spodziewają się stałych wpływów do lokalnych budżetów. Jest to z jednej strony bezpieczne, z drugiej natomiast uwidacznia się mała elastyczność lokalnej polityki rozwoju. Dodatkowo kwestie szkoleń i doradztwa dla lokalnego biznesu zostają odkładane. W tych warunkach powstaje niebezpieczeństwo wejścia do lokalnych przestrzeni peryferyjnych dużych sieci handlowych wraz ze stosowaniem agresywnej polityki cenowej (tym samym znikają np. małe sklepy spożywcze). Działa swoisty „efekt wypierania”, gdzie za pośrednictwem nadmiernej podaży towarów i usług dużych sieci następuje wzrost cen, a tym samym ograniczenie działalności małych podmiotów handlowych⁹.

W tych warunkach samorząd terytorialny reprezentujący lokalną społeczność w ośrodkach peryferyjnych stoi przed bardzo trudnym zadaniem zastosowania róż-

⁸ P. Otto, *Kasy puste, handlowcy bez wsparcia*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2012, nr 102.

⁹ W przekrojach lokalnych społeczność posiada coraz mniej środków i rezygnuje wręcz z części wydatków, tym samym spada więc dynamika konsumpcji. Mówiąc inaczej: słaby rynek pracy indukuje spadek zatrudnienia, a automatycznie spadek dochodów. Jednocześnie w bardzo wolnym tempie rośnie fundusz płac przy równoległym nienadążaniu za wzrostem cen. Tym samym następuje proces redukcji oszczędności. Rosną ceny towarów, na które popyt jest stały (nieelastyczny), w tym głównie paliw, co oznacza, że firmy muszą zmieniać wydatki na inne cele.

nego rodzaju możliwych narzędzi, które chronić będą głównie lokalne rynki pracy. Stosowane m.in. w przekrojach lokalnych zachęty podatkowe w postaci różnego rodzaju zwolnień dotyczą głównie typowych rozwiązań, tzn. gruntów, budynków, budowli należących do przedsiębiorstw, które zobowiążą się do zatrudnienia nowych pracowników. Jak się okazuje, są one stanowczo mało skuteczne, aby przezwyciężyć obecny kryzys. Pogarsza się dodatkowo infrastruktura techniczna, społeczna i drogowa¹⁰.

Potwierdzeniem powyższego stanowiska może być przewidywana zmiana finansowania projektów realizowanych w ramach środków z funduszy unijnych. Nie bez znaczenia, w szczególności dla samorządów, będzie w niedalekiej perspektywie fakt, że w funduszach UE na lata 2014-2020 duża część dotacji inwestycyjnych zostanie zastąpiona preferencyjnymi pożyczkami i poręczeniami kredytowymi. Głównym powodem takiego stanu rzeczy, gdzie władze UE zamierzają zastąpić dużą część dotacji pożyczkami, jest rzekoma chęć zwiększania efektywności wykorzystania unijnych funduszy rozwojowych. Argumentów przemawiających za taką zmianą jest wiele. Po pierwsze, skala środków z funduszy unijnych będzie zwielokrotniona dzięki temu, że będą to środki zwrotne. Po drugie, przy takim systemie są większe szanse na to, że unijne wsparcie faktycznie przyczyni się do rozwoju gospodarczego, zostanie przeznaczane na projekty, które będą najbardziej sensowne ekonomicznie i będą gwarantowały, iż przyznane środki zostaną pomnożone, choćby dlatego, że w przyznawaniu unijnych pożyczek i poręczeń uczestniczyć mają także kapitałowo pośrednicy finansowi i banki.

Wiele zadań publicznych jest obecnie przerzucanych przez państwo na gospodarkę lokalną. Stało się to niejako prawem pisanim, choć zjawisko to występuje w różnych stopniu i nie zawsze z tych samych powodów. Uwidaczniają się tendencje wychodzące z szeroko pojętych zasad decentralizacji, opartych na publicznych i samorządowych przesłankach, jak i racji płynących z prostych reguł usprawniania samej gospodarki. Przekazywanie różnych zadań przez państwo jednostkom lokalnym, choć powszechnie jest tendencją widoczną w wielu państwach, to na ogół nie jest jednoznaczne z wyposażeniem organów lokalnych w odpowiednie środki finansowe. Brak dostatecznych dochodów własnych w wielu przypadkach, wbrew głoszonym teoriom o konieczności decentralizacji, przyczynia się do faktycznej centralizacji działalności jednostek lokalnych. Można powiedzieć, że takie przerzucanie zadań jest wygodne dla gospodarki centralnej. Pozwala bowiem uwolnić się od bezpośredniej konieczności administrowania i realizacji tych zadań, a wielu przypadkach również od ich finansowania. Po drugie, można zaobserwować wzrost kosztów zadań i usług świadczonych przez jednostki lokalne. Im dana jednostka lokalna wy-

¹⁰ Na przykład Kraków wprowadził zwolnienia podatkowe od podatku od nieruchomości budynków lub ich części, w których wykonano remont elewacji. Jak przekonały się władze krajowe, nie zawsze jednak warto sięgać po zwolnienia podatkowe, ponieważ oznaczają one straty dochodów dla miasta, a nie spełniają założonej funkcji. Dotyczy to głównie preferencji dla przedsiębiorców, które mogą nie przyciągnąć nowych inwestycji.

kazuje większą inicjatywę własną, jest bardziej prężna, odpowiada na zapotrzebowanie społeczne, dba o interesy lokalne, tym ponosi wyższe koszty podejmowanych zadań i świadczeń. Taka swoista praktyka sprawia, że procesy decentralizacji, które zaczęły przenikać w przysłowiowy „dół” w stopniu większym niż zakładano, spowodowały nie tylko osłabienie lokalnych sektorów, takich jak np. przemysł, rolnictwo, handel, rybołówstwo, turystyka, bezpieczeństwo, ale także polityki przestrzennej w zakresie kształtowania nowych form gospodarowania, a przede wszystkim uwidoczniły „wymywanie” zasobów do ośrodków większych, wzmacniając je jednocześnie zarówno od strony społecznej, jak i gospodarczej, i jeszcze bardziej osłabiając peryferyjne ośrodki małe. Nie będzie błędem stwierdzenie, że w niektórych przypadkach mamy do czynienia z patologizowaniem ośrodków mniejszych przez pryzmat nie tylko dochodów, ale także infrastruktury technicznej, społecznej czy komunikacyjnej. W tych drugich występują raczej zagrożenia (bariery) dla rozwoju lokalnego, przejawiające się w swoistych konfliktach władzy lokalnej co do strategicznych kierunków rozwoju, których źródłem jest chęć do „uprawiania władzy” bez zrozumienia treści interesu publicznego. Tym samym odnosząc to do rozwoju lokalnego, należy w całej rozciągłości zgodzić się z twierdzeniem, że zachodzi on i jest pozytywnie postrzegany w dużych ośrodkach miejskich (aglomeracjach, obszarach metropolitalnych), natomiast jako negatywny w większości w małych peryferyjnych ośrodkach w stosunku do metropolii. Swoista „odległość” pomiędzy spolaryzowanymi w regionie obszarami rozwoju lokalnego bardzo często nie jest niwelowana chociażby polityką intraregionalną, która z kolei determinując politykę interregionalną, w pewnym sensie ją osłabia. Widoczne dysproporcje w poziomie rozwoju lokalnego są w całej rozciągłości potwierdzeniem takiego stanowiska, a czynnik czasu w tym przypadku jeszcze bardziej te dysproporcje pogłębia. Można powiedzieć, że zmienia się optyka postrzegania przestrzennych aspektów społeczno-gospodarczych i innowacyjnych oraz szeroko rozumianych procesów społecznych.

We współczesnych realiach gospodarczych metropolie korzystają zatem w zasadzie z własnego zaplecza, co oznacza, że traktują one swój rozwój jako cel główny. Z kolei rozwój dalszego otoczenia jest w zasadzie problemem samorządów. Nie wydaje się zatem, aby były one zainteresowane wzmacnianiem pozycji całego regionu. Można uznać taki stan rzeczy za bardzo egoistyczny i niesprawiedliwy, gdyż metropolie powstały dzięki całemu regionowi, a ukształtowanie się historycznie ich pozycji jest konsekwencją działań głównie peryferii, które były niegdyś jedyną szansą na rozwój aglomeracji. Oznacza to, że relacje pomiędzy metropolią a regionem powinny być mocno sprzężone i dwustronne. Dlatego też w literaturze przedmiotu wskazuje się na dwa modele funkcjonowania aglomeracji: oparty na funkcjach egzogenicznych oraz oparty na egzogenicznych i endogenicznych.

W małych peryferyjnych ośrodkach dosyć specyficzna sytuacja wytworzyła się także w obszarze gospodarki komunalnej. Nowe formy gospodarowania (np. spółki) ze stuprocentowym udziałem kapitału gminnego (powiatowego) okazały się w większości mocno uzależnione od budżetów macierzystych jednostek, nie odbiegając na

ogół od efektywności działalności poprzednich form, w postaci choćby jednostek budżetowych czy ich gospodarstw pomocniczych. Bardzo często są one niekonkurencyjne z podmiotami prywatnymi, a sprawowane w nich sposoby zarządzania odbiegają od standardów takich podmiotów w krajach UE. Niekontrolowane zakupy sprzętu, modernizacje, inwestycje, stanowią bardzo często działania punktowe, nie mające żadnego potwierdzenia w analizach ekonomicznych takich przedsiębiorstw. Brak elementarnej wiedzy na temat zasad prowadzenia takich podmiotów doprowadza bardzo często do ich upadku, a następnie wyprzedaży majątku, którego środki na zakup bardzo często pochodzą z kredytów, pożyczek czy leasingu. Zadłużenie zatem spada na daną jednostkę samorządu terytorialnego. Oczywiście, bardziej dynamicznie powyższe procesy zachodzą w jednostkach terytorialnie mniejszych, które położone są w stosunku do metropolii jako rdzenia regionu w sposób oddalony. Tutaj występuje permanentny brak środków, a możliwości ich dodatkowego pozyskiwania są ograniczone poprzez koncentrację kapitału finansowego w dużych miastach. Powyższe wywołuje konflikty społeczne przekształcające się w swego rodzaju w swoistą formę patologizowania życia gospodarczego i społecznego.

4. Podsumowanie

W lokalnej przestrzeni społeczno-ekonomicznej zachodzą niezwykle trudne procesy gospodarcze, wynikające głównie z systemu wzajemnych współzależności pomiędzy poszczególnymi podmiotami w tym głównie publicznymi i prywatnymi. Oznacza to, że w takiej przestrzeni mamy do czynienia z gospodarką lokalną, rozwojem lokalnym, lokalną polityką gospodarczą, lokalnym rynkiem pracy czy z elementami gospodarki opartej na wiedzy jako częścią gospodarki kreatywnej, między którymi istnieją wzajemne powiązania mocno zdeterminowane zarówno czynnikami endogenicznymi, jak i egzogenicznymi. Kombinacja tych czynników jest różna, jednak bardzo często przemawiają one na niekorzyść małych mniejszych ośrodków oddalonych od metropolii.

Nad wyraz istotne są procesy zachodzące na linii przestrzeń metropolitalna – przestrzeń lokalna z punktu widzenia możliwości oddziaływania na procesy (impulsy) rozwojowe zdolne do kreowania nowych innowacyjnych wartości w danych granicach administracyjnych poszczególnych obszarów. Relacje pomiędzy ośrodkami dużymi i małymi, peryferyjnymi muszą nabrać dynamiki, prawdziwie rozumianej współpracy, z korzyścią dla mieszkającego tam społeczeństwa. W praktyce okazuje się zupełnie inaczej, dysproporcje między dużymi a małymi ośrodkami narastają.

Ośrodki nazywane peryferyjnymi (gminy, powiaty), podobnie jak inne jednostki przestrzenne o takich funkcjach, nie posiadają środków na poważniejsze zadania o charakterze głównie inwestycyjnym. Występująca nieciągłość przestrzeni pomiędzy takimi ośrodkami a chociażby metropoliami może rodzić zagrożenia w postaci większego izolowania się takich przestrzeni, a zarazem doprowadzić do zaniku endogenicznych czynników mogących wkomponowywać się w sieciowy system

wzajemnych współzależności w regionie. Oznaczać to może także, że peryferia będą pogłębiały swoją peryferyjność, a ośrodki większe wzmacniały swoją pozycję poprzez brak zainteresowania sytuacją w pozostałych ośrodkach. Można to nazwać „podwójną peryferyjnością” (społeczną i ekonomiczną), co jeszcze bardziej pogłębić może dysproporcje na mapie regionu. Tym samym siła oddziaływania czynników egzogenicznych (impulsów z metropolii) będzie za niska, aby wejść w synergię z czynnikami endogenicznymi.

Literatura

- Klaasen L.H., *Bieguny wzrostu w teorii i w polityce ekonomicznej*, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa 1971.
- Korenik S., *Metropolie we współczesnej gospodarce z uwzględnieniem realiów polskich*, [w:] *Konkurencyjność i potencjał rozwoju polskich metropolii. Szanse i bariery*, red. S. Korenik, K. Szótek, Biuletyn KPZK PAN, z. 214, Warszawa 2004.
- Korenik S., Słodczyk J., *Podstawy gospodarki przestrzennej. Wybrane aspekty*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2005.
- Łuczyszyn A., *Lokalne przestrzenne systemy gospodarcze w procesach metropolizacji*, [w:] *Współczesne problemy polityki ekonomicznej*, red. Z. Przybyła, S. Korenik, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Jelńia Góra 2008.
- Łuczyszyn A., *Peryferie szansą dla aglomeracji*, [w:] *Ekonomiczne i organizacyjne instrumenty wspierania rozwoju lokalnego i regionalnego*, red. B. Filipiak, Zeszyty Naukowe nr 471, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007.
- Markowski T., Marszał T., *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja – Problemy i pojęcia podstawowe*, KPZK PAN, Warszawa 2006.
- Olechnicka A., *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*, Scholar, Warszawa 2004.
- Otto P., *Kasy puste, handlowcy bez wsparcia*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2012, nr 102.
- Sobczak E., *Statystyka małych obszarów – aspekt metodologiczny*, [w:] *Zarządzanie i marketing – aspekty regionalne*, red. M. Obrębalski, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1998.
- Szótek K., *Obszary metropolitalne we współczesnej przestrzeni społeczno-gospodarczej*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2006.

PROBLEMS OF SOCIO-ECONOMIC SPACE UNDER THE PROCESS OF METROPOLIZATION

Summary: The issue of space management in contemporary socio-economic realities is very difficult and often requires the use of a combination of various factors of an exogenous and endogenous character. This process takes particular importance in the era of modern metropolization of socio-economic space within which large rich centers are visible (cities, metropolitan areas, conurbations, urban areas) as well as local ones, currently requiring the intervention of both local government and state. The growing disparities appear between the centers, which may induce very important changes of social nature.

Keywords: local development, periphery, local socio-economic space.